

Што ж датычыцца помнікаў, то іх разнастайнасць хутчэй за ўсё звязана з напамінам пра нешта. Памяць – гэта наша сувязь з мінулым, тое, на чым трымаецца наша свядомасць. Нагадваючы – мы запамінаем. Здаецца, няма ніякай патрэбы ўзводзіць помнікі літарам, але на самой справе – гэта і ёсць тая, несамавітая дробязь, якая вельмі важная для кожнага чалавека і кожнага народа. Гэта – даніна павагі нашай Бацькаўшчыне, яе гісторыі, культуры. Мова – той стрыжань, на якім трымаецца наша існасць, тое, што адрознівае нас ад іншых народаў.

Лічым, што кожная літара ўсіх алфавітаў свету заслугоўвае свайго помніка, бо без яе не будзе сапраўднага слова. Кожным новым збудаваным помнікам мы паказваем, як моцна шануем нашу гаворку і мову. На нашу думку, гэта ідэя ў роўнай ступені можа быць атаясамлена з Міжнародным днём роднай мовы (21 лютага).

Помнікі не толькі выконваюць інфармацыйную функцыю, але і эстэтычную. Кожнай сваёй скульптуры майстры хочучь надаць непаўторнасць і вытанчанасць. Ва ўсім свеце мы не сустрэнем ніводнага падобнага помніка адной і той жа літары. Яны з'яўляюцца неад'емнай часткай таго месца, дзе ўсталяваны. Наяўнасць помнікаў у многіх краінах свету паказвае, што не толькі славянскія народы надаюць такую ўвагу літарам і іх значэнню.

Такім чынам, сярод розных прычын узнікнення помнікаў літарам можна вылучыць наступныя: 1) на гэтую літару пачынаецца назва горада, дзе яна ўстаноўлена («М» у Маскве, «П» у Пермі і інш.); 2) літара звязана з канкрэтнымі гістарычнымі ці культурнымі падзеямі («Ё» ва Ульянаўску); 3) з моўнымі асаблівасцямі («О» ў Волагдзе, дзе окаючыя гаворкі); 4) як адзін з брэндаў краіны, народа, мовы («Ў» у геаграфічным цэнтры Еўропы, старажытным Полацку).

Літаратура

1. Іўчанкаў, В. І. Беларуская арфаграфія: апавяданні і гісторыі / В. І. Іўчанкаў. – Мінск : Пачатковая шк., 2010. – 304 с. : іл.
2. Кисляк, О. Пьедестал для хорошей идеи / О. Кисляк // Совет. Белоруссия (СБ). – 2012. – 16 июня. – С. 5.
3. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / І. М. Бунчук [і інш.]; пад рэд. М. Р. Судніка і М. Н. Крыўко. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : БелЭН, 1999. – 784 с.

СТРУКТУРНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З УЛАСНЫМІ ІМЁНАМІ

М. В. Маставенка

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны, Беларусь

Навуковы кіраўнік В. А. Ляшчынская, д-р філал. навук, праф.

Фразеалагізмы як складаныя моўныя адзінкі вызначаюцца разнастайнасцю сваёй структуры. Пытанне пра падзел фразеалагізмаў паводле іх структуры вывучалася ў навуковай літаратуры толькі часткова і на колькасна абмежаваным матэрыяле. Так,

на матэрыяле народна-дыялектнай фразеалогіі Ф. М. Янкоўскі выдзяляе восем тыпаў фразеалагізмаў-сказаў: 1) фразеалагізмы мадэлі «назоўнік у назоўным склоне + + назоўнік у назоўным склоне»; 2) кампаратыўныя фразеалагізмы мадэлі «злучнік + + назоўнік + дзеяслоў»; 3) кампаратыўныя фразеалагізмы са структурай безасабовых сказаў; 4) фразеалагізмы са структурай безасабовых сказаў, у якіх прасвечваецца выказнік, выражаны прэдыкатыўным словам *няма*; 5) выклічнікавыя фразеалагізмы, у якіх дзейніку адпавядае слова *ліха*, а выказніку – *які, што*; 6) фразеалагізмы, у якіх выказніку адпавядае прыметнік; 7) фразеалагізмы са структурай «назоўнік (дзейнік) + + дзеяслоў (выказнік)»; 8) фразеалагізмы, у якіх пры дзеяслове-выказніку няма адмоўя *не*, але значэнне выслоўя адмоўнае [3].

Дэтальнае і поўнае вывучэнне фразеалагізмаў-сказаў правяла В. В. Маршэўская на матэрыяле выяўленых ёю 1076 фразеалагізмаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Даследчыца выдзяляе ўжо трынаццаць тыпаў, якія суадносяцца паводле сваёй структуры: 1) з двухсастаўнымі неразвітымі сказамі; 2) з двухсастаўнымі развітымі сказамі; 3) з абагульнена-асабовымі сказамі; 4) з безасабовымі сказамі; 5) з нерасчлянёнымі сказамі; 6) з даданым параўнальным сказам; 7) з даданымі ўступальнымі сказамі; 8) з даданымі дапаўняльнымі сказамі; 9) з даданымі сказамі месца; 10) з даданымі сказамі меры і ступені; 11) са складаназлучанымі сказамі са спалучальнымі адносінамі, з прычынна-выніковымі адносінамі, з пералічальна-размеркавальнымі адносінамі са значэннем узаемавыключэння і з супастаўляльнымі адносінамі; 12) са складаназалежнымі сказамі з даданымі дзейнікавымі, з даданымі дапаўняльнымі, з даданымі акалічнаснымі месца, уступкі, з даданымі азначальнымі; 13) з бяззлучнікавымі сказамі з аднатыпнымі часткамі і з разнатыпнымі часткамі [2, с. 78].

Усё гэта абумоўлівае актуальнасць узнятага пытання, тым больш што фразеалагізмы з кампанентамі-найменнямі ўласных імёнаў не былі прадметам вывучэння. А менавіта гэтыя фразеалагізмы, як і іншыя тэматычныя групы фразеалагізмаў паводле наяўнасці пэўнага тыпу кампанентаў, адпавядаюць пэўнай структуры, што характэрна для сінтаксічнай арганізацыі свабодных адзінак беларускай мовы, паколькі фразеалагізмы – гэта другасныя адзінкі мовы і ўтвораны яны на аснове свабодных у выніку іх пераасэнсавання. Напрыклад, фразеалагізм *як Сора казал* структурна арганізаваны як сказ, у якім кампанент *Сора* адпавядае дзейніку, а *казал* – выказніку, калі разглядаць іх як спалучэнне самастойных слоў. Гэта фразеалагізм са структурай сказа.

У некаторых фразеалагізмах няма ні граматычна галоўнага, ні граматычна залежнага кампанента, як, напрыклад, фразеалагізмы, *ад Адама; Садом і Гамора* і інш. Гэта фразеалагізмы са структурай спалучэння слоў. Фразеалагізм *адкрыць Амерыку* адпавядае структуры словазлучэння, у якім другое (*Амерыку*) залежнае, а другое слова (*адкрыць*) галоўнае і звязаны яны сінтаксічнай сувяззю кіравання. У выніку гэты фразеалагізм са структурай словазлучэння.

Такім чынам, фразеалагізмы, у склад якіх уваходзяць уласныя імёны, не ўтвараюць спецыфічных па сваёй будове адзінак. Яны, як свабодныя сінтаксічныя канструкцыі, падзяляюцца на тры структурна-граматычныя разнавіднасці:

- 1) фразеалагізмы-сказы;
- 2) фразеалагізмы-словазлучэнні;
- 3) фразеалагізмы-словазлучэнні.

Разгледзім кожны тып структуры фразеалагізмаў на матэрыяле групы фразеалагічных адзінак, што ў сваім складзе ўтрымліваюць кампаненты-найменні ўласных імён.

Фразеалагізмы-сказы – гэта выразы, структурна арганізаваныя як сказы. У навуковай, а таксама навучальнай літаратуры часам сцвярджаецца, што фразеалагізмаў са структурай сказа параўнальна нямнога ў мове, што «адносна невялікую групу складаюць фразеалагізмы, утвораныя па мадэлі сказа» [1, с. 63]. На самай справе гэта недакладнае сцвярджэнне. Па падліках В. В. Маршэўскай, якая аб'ектам даследавання абрала гэту групу фразеалагізмаў, фразеалагізмы-сказы ў фразеалагічным фондзе беларускай літаратурнай мовы складаюць прыкладна шостую частку [2, с. 7–8].

Фразеалагізмаў-сказаў сярод фразеалагізмаў з анамастычным кампанентам намі выдзелена 23 адзінкі. Але іх структура прадстаўлена некалькімі мадэлямі, што адпавядае суадноснасці выдзеленыя фразеалагізмаў з наступнымі тыпамі сказаў: 1) з даданымі параўнальнымі сказами: *як у Хрыста за пазухай; як дзядзька ў Вільні; як Заблоцкі на мыле; як ксёндз Магдусі; як Ленін на буржуазію; як Мамай прайшоў; як Марка на пекле; як Марку на пекле; як Піліп з кананель; як Сора казалы; як швед пад Палтавай;* 2) з аднастаўнымі інфінітыўнымі сказами: *адправіцца да Абрама на піва; адправіць у Магілёўскую губерню; адправіць у штаб Духоніна; адзін раз Марку жаніць; звязаць сябе вузамі Гіменя; надзець шапку Манамаха; скінуць з сябе ветхага Адама;* 3) з даданымі месца як часткамі складанага сказа: *дзе Макар козы пасе; куды Макар цялят не ганяў;* 4) з абагулена-асабовымі сказами: *да Масквы ракам не пераставіш;* 5) з безасабовымі сказами: *і квіта <пане, дзядзька> Мікіта;* 6) з двухстаўнымі развітымі сказами: *Андрэй Кузьме родны Хвёдар.*

Аналіз структуры фразеалагізмаў-сказаў з анамастычным кампанентам паказвае, што гэта група фразеалагічных адзінак утвораны па значна меншай колькасці структурных схем у параўнанні з тымі, якія існуюць у мове. Сярод фразеалагізмаў-сказаў з анамастычным кампанентам няма некаторых тыпаў аднастаўнага сказа (пэўна-асабовых, няпэўна-асабовых, намінатыўных, генітыўных і інш.), сказаў з аднароднымі членамі і інш.

Фразеалагізмы-словазлучэнні ўтварыліся па структурнай схеме словазлучэння. Паміж кампанентамі ў такіх фразеалагізмах можа быць сувязь дапасавання, кіравання і прымыкання. Праўда, такая сувязь носіць чыста фармальны характар і гэтым адрозніваецца ад сінтаксічнай сувязі ў свабодных словазлучэннях.

Фразеалагізмаў з кампанентам-найменнем уласнага імені, што паводле сваёй будовы суадносяцца са словазлучэннямі, намі выдзелена ў беларускай літаратурнай фразеалогіі 23 адзінкі. У ліку такіх фразеалагізмаў можна бачыць розныя тыпы словазлучэнняў паводле апорнага кампанента-слова і віду сувязі. Але аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што фразеалагізмы-словазлучэнні, у склад якіх уваходзяць уласныя імёны, складаюцца з кампанентаў, што звязваюцца паміж сабой толькі сувяззю дапасавання і кіравання. Фразеалагізмаў-словазлучэнняў з сувяззю прымыкання намі не выяўлена.

У большасці фразеалагізмаў-словазлучэнняў, у склад якіх уваходзяць уласныя імёны, кампаненты звязаны паміж сабой сувяззю кіравання і апорны кампанент, як правіла, дзеяслоў. Да такіх фразеалагізмаў адносяцца, напрыклад, *адкрыць Амерыку; ездзіў у рыгу; замуж за <пана> Пясоцкага; заспяваць Лазара; ківаць на Пятра; Масква відаць; асядлаць Пегаса; Рубікон перайсці; ісці ў Каносу* і інш.

Значна менш фразеалагізмаў-словазлучэнняў, у склад якіх уваходзяць уласныя імёны, з сувяззю дапасавання. Да фразеалагізмаў-словазлучэнняў з такім відам сувязі адносяцца, напрыклад, *пастухова Ганна, Фама няверны, Млечны Шлях, двухаблічны Янус.*

Пытанне аб фразеалагізмах-словазлучэннях у беларускім мовазнаўстве мае сваю гісторыю, бо спачатку гэты тып фразеалагізмаў зусім не выдзяляўся.

Напрыклад, В. П. Красней, адзначаючы найбольш прадуктыўныя мадэлі фразеалагізмаў са структурай словазлучэння, заўважае пра наяўнасць у мове фразеалагізмаў-словаспалучэнняў, якія часцей за ўсё ўзыходзяць да розных склонавых форм назоўніка з прыназоўнікамі або часціцамі (*ад душы, ані ў зуб, да апошняга, на вока, не з рукі, пад бокам*) [5, с. 60].

І толькі значна пазней у беларускім мовазнаўстве гэты тып фразеалагізмаў знайшоў сваё месца, у прыватнасці, у даследаванні А. С. Садоўскай, якая сцвярджае, што «такія, напрыклад, выразы, як *без канца, не да жартаў, як без рук, як укопаны*, ніяк нельга лічыць фразеалагізмамі са структурай словазлучэння», і адзначае, што на долю такіх «прыпадае 1253 адзінкі сярод прыкладна 6000 фразеалагізмаў беларускай літаратурнай мовы, апісаных у слоўніках» [6, с. 3–4].

У ліку фразеалагізмаў з кампанентам-найменнем уласнага імені фразеалагізмы-словаспалучэнні складаюць найменшую колькасць – усяго 7 сем адзінак. Як адзначалася, у іх няма граматычна галоўнага кампанента. Але паводле структурных разнавіднасцей фразеалагізмы-словаспалучэнні, у склад якіх уваходзяць уласныя імёны, можна падзяліць на 5 тыпаў: 1) спалучэнне аднародных членаў, звязаных злучнікавай сувяззю, ці «назоўнік + злучнік *i* + назоўнік»: *Гог і Магог, Садом і Гамора*; 2) «прыназоўнік + назоўнік»: *пад Катоўскага, ад Адама*; 3) «прыназоўнік + назоўнік + злучнік *i* + назоўнік»: *паміж Сцылай і Харыбдай*; 4) «злучнік *як* + назоўнік + назоўнік»: *як папа Карла*; 5) «прыназоўнік *пры* + назоўнік + назоўнік»: *пры цару Гароху*.

Такім чынам, фразеалагізмы з анамастычным кампанентам не ўтвараюць спецыфічных па структуры адзінак і ўтвораны па тых структурных схемах, якія існуюць у мове. Найбольш колькасна прадстаўлены фразеалагізмы-сказы і фразеалагізмы-словазлучэнні, дзе ў апошнім тыпе кампаненты звязваюцца паміж сабой толькі сувяззю дапасавання і кіравання. І найменш прадстаўлены фразеалагізмы-словаспалучэнні, якія вылучаюць пяць структурных тыпаў спалучэння слоў. Гэта тлумачыцца неабходнасцю, акрамя кампанента ўласнага імені, мінімум яшчэ адно-два знамянальныя словы для перадачы зместу і выражэння ацэнкі.

Літаратура

1. Современный русский язык / под ред. П. А. Леканта. – М. : Высш. шк., 1988. – 416 с.
2. Маршэўская, В. В. Фразеалагізмы са структурай сказа / В. В. Маршэўская ; пад рэд. праф. І. Я. Лепешава. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 116 с.
3. Янкоўскі, Ф. М. Беларуская мова / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск : Выш. шк., 1978. – 336 с.
4. Даніловіч, М. А. Беларуская дыялектная фразеалогія і яе лексічная аснова / М. А. Даніловіч. – ГрДУ, 2003. – 272 с.
5. Лепешаў, І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 271 с.
6. Садоўская, А. С. Фразеалагізмы-спалучэнні ў сучаснай беларускай мове / А. С. Садоўская ; пад рэд. праф. І. Я. Лепешава. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 118 с.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОВОГО И КУЛЬТУРНОГО ПОГРАНИЧЬЯ НА ПРИМЕРЕ НОРВЕЛИШСКОГО КЛАДБИЩА

А. Окушкайте

*Торуньский государственный университет
имени Николая Коперника, Польша*

Научный руководитель Ч. Лапич, д-р филол. наук, проф.

Деревня Норвелишкес – расположена в юго-восточной части Литвы и находится всего лишь в нескольких метрах от границы с Республикой Беларусь. С 21 декаб-